

З.П. Бондаренко
bondarenko_zoya@mail.ru

НАСТАВНИЦТВО В УКРАЇНІ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ СУПРОВОДУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ БАТЬКІВСТВА

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

Постановка проблеми. Досвід вітчизняних та зарубіжних досліджень розвитку дітей в різних умовах виховання свідчить про те, що діти, які проживають у колективних закладах, вже на початкових етапах свого розвитку відстають від ровесників, які мешкають вдома. Це обумовлено тим, що за умов колективного виховання, переважним чином, задовольняються фізіологічні потреби дітей та відсутні можливості для формування постійних емоційно близьких зв'язків зі значущими дорослими. До основних факторів, які гальмують процес повноцінного розвитку та соціалізації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, належать неповноцінність спілкування з дорослим через велику чисельність дітей у групі, орієнтацію персоналу на щоденний фізіологічний догляд, часта зміна персоналу та перехід дітей із групи в групи, жорсткий регламент життя дітей і діяльності персоналу. Внаслідок чого діти-сироти не готові до реального життя за стінами інтернату, дитячого будинку, не знають елементарних речей – як готувати їжу, заробляти й правильно витратити гроші, здійснювати покупки, ефективно спілкуватися з друзями тощо. Проте, найбільша проблема полягає в тому, що вони залишаються надзвичайно самотніми, поряд з ними немає жодної надійної людини, до якої вони могли б звернутися за допомогою. Залишаючись без підтримки, житла, роботи та необхідних життєвих навичок, маючи несформоване почуття прихильності, дещо викривлене розуміння родинних цінностей, підлітки дуже часто потрапляють в ситуації сімейних негараздів, мають труднощі у працевлаштуванні, отриманні житла, відстоюванні власних прав.

У Законі України „Про забезпечення організаційно-правових умов соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” від 13.01.2005 № 2342-ІУ однією з основних засад державної політики визначено створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання у сім'ї (ст. 3). У статті 6 цього ж Закону передбачено, що за умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування повинен вжити вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України – на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. При цьому влаштування дитини до закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не позбавляє органи опіки та піклування за

місцем походження та за місцеперебуванням дитини від обов'язку продовжувати діяльність щодо реалізації права цієї дитини на сімейне виховання (ст. 6). Отже, у статті 6 і визначено пріоритетні форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування – це усиновлення, опіка/піклування, прийомна сім'я та ДБСТ [3, с. 7].

Проте, на державному рівні при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до сімейних форм виховання значні труднощі виникають із влаштуванням дітей підліткового та юнацького віку (11–18 років). Громадяни, які бажають прийняти на виховання дітей, віддають перевагу дітям віком від народження до 5 років, рідше до 10 років. Діючі форми сімейного влаштування осиротілих дітей сьогодні не готові задовольнити потреби дітей саме старшого віку. Тому нагальною потребою є розвиток наставництва як альтернативної форми допомоги дітям, особливо, підліткового віку, що забезпечить пошук та підготовку значущої, авторитетної людини, друга для кожної дитини, які стануть для них наставниками у житті.

Аналіз досліджень та публікацій. Для того, щоб глибоко зрозуміти поняття “наставництво”, необхідно простежити дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які знаходяться у складних життєвих обставинах. На сучасному етапі достатньо вивчені теоретичні засади соціального сирітства, технології роботи педагогів, вихователів, сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у працях Т.Ф. Алексєєнко, О.В. Безпалько, Л.С. Волинець, І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової, Т.Л. Лях, І.В. Манохіної, Л.М. Шипіциної.

Наставництво як альтернативна форма допомоги дітям, особливо, підліткового віку, що забезпечить пошук та підготовку значущої, авторитетної людини, друга для кожної дитини, які стануть для них наставниками у житті є предметом дослідження зарубіжних і вітчизняних педагогів, психологів. Так, у працях О.М. Алтинцевої, І.Т. Баранової, Н.А. Залигіної, А.П. Лаврович висвітлюються питання організації й технології постінтернатного супроводу дітей-сиріт, указується провідна роль наставника дітей-сиріт.

Відомо, що чергове зацікавлення наставництвом випадає на період 1980-90-х років разом із появою праць Д. Меггінсона (D. Megginson), Д. Клаттербака (D. Clutterbuck), Е. Парслоу (E. Parsloe) и др. До цього періоду належить і поява термінологічної плутанини, у результаті якої популярні дефініції «наставництво», «менторинг», «коучинг», «навчання дорослих» тощо стали вживатися як взаємозамінні. У результаті різними словами називалось одне й те ж саме, а одним і тим же словом – різне.

У науковому плані *наставництво* як форма і технологія соціально-педагогічної діяльності представлена слабо, однак вона широко використовується на практиці, тому і отримала позитивний резонанс. Наявність «свого» дорослого, який би супроводжував дитину-сироту у

закладі інтернатного типу і під час його професійного навчання чи працевлаштування є важливим моментом підготовки до самостійного життя та післяінтернатного супроводу. Такого дорослого в одних джерелах називають куратором, в інших – наставником, громадською довіреною особою, шефом тощо. Загальне значення терміна «наставник» – це вчитель, керівник, помічник.

Аналіз публікацій засвідчив, що науковцями активно обговорюється проблема використання різних соціально-педагогічних технологій у вихованні, розвитку й навчанні дітей-сиріт й дітей, які залишились без батьківського піклування.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності й змісту поняття «наставництва» як соціально-педагогічної технології у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що поняття наставництво є відносно новим поняттям у теорії загальної та соціальної педагогіки. Трактуючи дефініції «наставництво», «наставник» має різний зміст згідно об'єкту педагогічного впливу, але змістова характеристика має багато що спільного. Розглянемо деякі аспекти трактування. Слово «наставництво» походить від англійського слова «mentor», що означає «наставник». Ментором звали героя древньогрецької міфології, який славився тим, що був мудрим порадиником, який користувався всезагальною довірою. Донедавна це слово зберігало своє значення. Саме його часто використовували політики, спортсмени, актори та інші люди для характеристики людини, яка впливала на них на різних етапах кар'єри.

Серед різних форм підтримки дитини, яка знаходиться у складній життєвій ситуації, нині інноваційним є *наставництво* – певна форма поведінки, яка зосереджується на впливові однієї людини на іншу з метою її розвитку, корекції; процес, коли одна людина пропонує допомогу, підтримку, власні поради, психолого-педагогічний супровід з метою навчання, активної соціалізації, профорієнтації, успішної адаптації до умов соціального оточення тощо, іншій людині, в нашому випадку, дитині-сироті чи дитині, яка залишилася без батьківського піклування.

Ключовими фігурами у цьому процесі виступають наставник та дитина-сирота. Звернімося до визначення поняття наставника. Нам імпонує точка зору дослідниці О.М. Алтинцевої. *Наставник* – це референта (значуща та цінна для іншої людини, як взірць для наслідування) доросла людина, що виявила бажання присвятити свій час, знання й сили дитині-сироті, яка створює умови для її повноцінного розвитку, виконує важливі функції консультанта, друга, старшого товариша, батьків та виконала відповідну підготовку до цієї справи [1, с. 1].

Очевидно, що наставником може бути людина, якій сирота довіряє. На наш погляд, у якості наставника може виступити, з одного боку, педагог або фахівець з соціальної роботи, з яким випускник безпосередньо

взаємодіє у закладі інтернатного типу, закладах професійно-технічної, середньої спеціальної, вищої освіти, територіальному центрі соціального обслуговування населення, з іншого – людина без фахової освіти, яка входить в контактну мережу молодої людини (родич, друзі, колега, сусіда).

На думку І.Сацюк, наставник – це людина, яка стає для дитини значущою, присвячує їй свій час, знання, уміння, досвід та життєві сили. Це людина, яка буде віддавати достатньо часу, мотивації й енергії для допомоги дитині, як приклад для наслідування і просто як старший друг, порадник [4, с. 10]. Роль наставника у житті дитини-сироти є першорядною й полягає у забезпеченні підтримки і створенні умов для розвитку дитини, її мотивації до успішної життєдіяльності; формуванні довірливих відносин з дитиною, а також стимулюванні її до правильного життєвого вибору.

З огляду на вищезазначене, мета діяльності наставника – сприяти підготовці дитини до самостійного життя, до успішної адаптації в суспільстві. Завданням наставника є: формування емоційно-значущих, стабільних та довготривалих стосунків у житті дитини-сироти, підтримувати і розвивати позитивні цінності та культурну спадщину дитини; допомагати дитині розвинути свій потенціал та розкрити свої сильні сторони; сприяти у визначенні дитиною (зокрема, підлітком) власних індивідуальних цілей та шляхів їх досягнення; здійснювати передачу знань та досвіду дитині, стимулюючи її правильний життєвий вибір, підтримуючи успіхи у навчанні, підвищуючи самооцінку; сприяти формуванню у дитини (особливо, підлітка) навичок самостійного життя.

До вивчення проблеми наставників дітей-сиріт і дітей без батьківського піклування, підготовки під час аудиторних і позааудиторних занять долучаються студенти спеціальності „Корекційна освіта”, „Психологія”, члени громадського об'єднання університету – Центру соціальних ініціатив і волонтерства Дніпропетровського національного університету ім. Олесея Гончара [2, с. 227–238]. Залучення волонтерів допомагає охопити більшу кількість підлітків на базі цієї структури. Крім того, ця робота дозволяє розвиватися і самим студентам, адже саме тут вони мають можливість познайомитися з новими методиками і технологіями, набути фахові знання зі спеціальності, напрацювати навички спілкування з підлітками та молоддю.

Позитивним моментом є те, що зважаючи на невелику різницю у віці між студентами-волонтерами і підлітками – учасниками спілкування й взаємодії, є більша ймовірність засвоєння корисної інформації й створення доброзичливої, емоційно рівноваженої атмосфери та стилю взаємодії.

Звичайно, така діяльність добровольців потребує не лише бажання та наявності вільного часу, а й певних знань з психології, соціальної та загальної педагогіки, юриспруденції, дефектології тощо; волонтери повинні володіти навичками ефективного спілкування з підлітками, знайомитись із кращим досвідом роботи волонтерів України та зарубіжжя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Результативність проведеної волонтерським центром роботи із залучення студентів до наставництва, до організації роботи щодо формування життєвої та соціальної компетентності вихованців дитячих будинків м. Дніпропетровська, помітна: участь підлітків у різних формах роботи, організованих волонтерами-наставниками, дозволила їм розширити і поглибити знання з різних сфер практики; переглянути систему цінностей; підвищити рівень відповідальності за власну поведінку і власне життя; переконатися у необхідності участі у соціально-педагогічних та психологічних тренінгах; почуватися впевнено у будь-яких життєвих ситуаціях, оптимально адаптуватися до нових умов життя після залишення закладу інтернатного типу.

Список використаної літератури:

1. Алтынцева Е.Н. Наставничество как технология постинтернатного сопровождения детей-сирот / Е.Н. Алтынцева. – Заголовок з екрану. – Режим доступу // [http // elib.bspu.unibel.by/bitstream/doc/1534/1/статья%20алтынцевой%20в%20АиВ .pdf](http://elib.bspu.unibel.by/bitstream/doc/1534/1/статья%20алтынцевой%20в%20АиВ.pdf)
2. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т.Л. Лях; авт.- кол. З.П. Бондаренко, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях та ін. – К.: Версо-04, 2013. – 288 с.
3. Тренінговий курс “Підготовка наставників для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” /Укладачі Ю. Удовенко, В. Ейдемільер, О. Смаль, І. Сацюк [та ін.] – К.: Вид-во Проект Наставництва «Одна Надія», 2013. – 78 с.